

Ki técé (5Mózes 21:10–25:19.) פְּרֻשְׁתֵּי תַצֵּא

Szemelvények

פִּי תַצֵּא לַמִּלְחָמָה עַל אֲבִיבָה, וַיִּתְּנוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְיַדְךָ וְשָׁבִיטְךָ שָׁבִיט. (דברים כא, י)
Midón kivonulsz csatába ellenséged ellen, és az Örökkévaló, a te lstened kezedbe adja őt, és foglyokat ejtesz közüle... (5Mózes 21:10.)

A – במלחמת הרשות הכתוב מדבר – **Midón kivonulsz csatába...** – פי תצא למלחמה – megengedett [de nem kötelező] háborúskodásról szól [itt] a Szentírás; – וְשָׁבִיטְךָ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – ugyanis az Erec Jisráélért folytatott [honfoglaló] háborúval kapcsolatban – אֵין לוֹמַר – helytelen volna azt mondani: – וְשָׁבִיטְךָ שָׁבִיט – „és foglyokat ejtesz közüle,” – נֹאמַר – „ne hagyj életben egy lelket sem.” – לֹא תַחֲזִיק כָּל נֶשְׁמָה – [1] – [korábban] már kimondatott: [1] – „ne hagyj életben egy lelket sem.”

Ez a – לְרַבּוֹת כְּנַעֲנִים שְׁבִתוֹכָה – **...és foglyokat ejtesz közüle...** – וְשָׁבִיטְךָ שָׁבִיט – Ez a köztük élőkánaánitákra is vonatkozik, – וְאָף עַל פִּי שֶׁהֵן מְשַׁבְּעֵי אַמּוֹת – noha ők tagjai a hét népnek, [akik a meghódítandó Erec Jisráelt lakták, és akik közül a honfoglalóknak tilos volt foglyot ejteni, de mivel ezek Izraelen kívül élnek, így szabad foglyokat ejteni közülük].

וְרֵאִיתָ בַּשָּׁבִיבָה אִשָּׁת יָפֶת תֶּאֱרַךְ, וְחִשַּׁקְתָּ בָּהּ וְלָקַחְתָּ לָּךְ לְאִשָּׁה. (דברים כא, יא)
...és látsz a foglyok közt egy szép külsejű asszonyt, és megkedveled, és el akarod venni feleségül: (5Mózes 21:11.)

– אִשָּׁת – **...nőt...** – אֶפְלוּ אִשָּׁת אִישׁ – [Mivel az Írás az asszony kifejezést használja, és nem tesz különbséget férjezett és hajadon között, ebből azt látjuk, hogy] akár férjes asszonyt is. [A Tóra tiltja a házasságon kívüli viszonyt, [2] de a háború idejére, tisztában lévén a bűnös hajlam csábításával, felfüggeszti ennek a parancsnak az érvényességét is.]

– לֹא דַבְּרָה תוֹרָה אֵלָא כְּנֶגְדַי יֵצֵר – **...és el akarod venni feleségül.** – וְלָקַחְתָּ לָּךְ לְאִשָּׁה – A Tóra itt csupán a bűnös hajlam ellen beszél, – הָרַע – ugyanis, ha az Örökkévaló nem tenné [az idegen nőt ily módon] engedélyezetté, – וְשָׁאֲנָה בְּאִסּוּר – akkor [a harcos] törvénytelenül élne vele. – אֶבְל אִם נִשְׁאַה – Ha azonban mégis feleségül veszi, [dacolva a törvény szellemével, amely nem ismeri el a kényszer alatt történt betérést, kivéve ebben a mi esetünkben, ahol két rossz közül ez a kisebbik,] – סוּפוּ לִהְיוֹת שׁוֹנְאָה – végül meg fogja gyűlölni [az asszonyt], – „Ha egy férfiúnak... [két felesége lesz, az egyik kedvelt és a másik gyűlölt...]” – וְסוּפוּ לְהוֹלִיד מִמֶּנָּה – És, végül, születik majd tőle (a gyűlölt asszonytól) – בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרָה – egy konok és engedetlen fia. [4] – לְכָךְ נִסְמְכוּ – Ezek a szövegrészek ezért következnek egymás után.

כי יְהִי־לָאִישׁ בֶּן־סוֹרֵר וּמוֹרֵה אִינּוֹ שְׁמַע בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ, וַיִּסְרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם. (דברים כא, יח)

Ha egy embernek konok és engedetlen fia van, aki nem hallgat atyja szavára, sem anyja szavára, és noha megfenyítik őt, nem hallgat reájuk: (5Mózes 21:18.)

סוֹרֵר – **...konok** (szorér)... – סָר מִן הַדֶּרֶךְ – Aki letér (szor) a [helyes] útról.
וּמוֹרֵה – **...és engedetlen** (umore)... – מְסָרֵב בְּדַבְרֵי אָבִיו – Aki lázadozik az apja szavai ellen. – לְשׁוֹן מְמָרִים – Ez a szó rokon a „mámrim” (lázaadó) [szóval]. [5]

בְּפָנָיו – **...és noha megfenyítik őt...** – מְתַרֵּין בוֹ – Figyelmeztetik őt – וַיִּסְרוּ אֹתוֹ – három ember előtt, – וּמִלְקִין אֹתוֹ – és [ha nem hallgat rájuk] megkorbácsolatják. [6] – בֶּן־סוֹרֵר וּמוֹרֵה אִינּוֹ חַיֵּב – A konok és engedetlen fiú nem büntetendő, – עַד שְׁיִגְנוּב – hacsak nem lop – וַיֹּאכַל תְּרֵטִימָר בֶּשֶׂר – és fogyaszt el egy *tártémár* [7] húst – וַיִּשְׁתֶּה חֲצִי לֹג יַיִן – és megiszik fél *log* [8] bort [egy hajtásra], – שְׁנֹאֵמָר – amint írva van: [9] – וְסוֹבָא – „tobzódó és iszákos,” – וְנֹאֵמָר – továbbá: [10] – אַל תְּהִי בְּסוֹבָאֵי יַיִן – „Ne tarts a bor mellett dőzsölőkkel, – וּבֶן – se a falánk húsevőkkel!” – וְעַל שֵׁם סוֹפּוֹ – A konok és engedetlen fiút kivégzik, – וְהַגִּיעָה תוֹרַה לְסוֹף דַּעְתּוֹ – tekintettel gyalázatos végére. – וְסוֹפּוֹ – A Tóra már előre látja gondolatainak logikus konklúzióját: – וְסוֹפּוֹ שְׁמַכְלָה מִמוֹן אָבִיו – végül el fogja tékozolni apja vagyonát, – וּמִבְקָשׁ לְמוֹדוֹ – de kívánni fogja a megszokottat, – וְאִינּוֹ מוֹצֵא – de nem fogja tudni beszerezni [mert már nem lesz rá pénze], – וְעוֹמֵד בְּפִרְשֵׁת דְּרָכִים – [ezért aztán lesben] áll majd egy keresztútnál – וּמִלְקָטֵם הַבְּרִיּוֹת – és kirabolja embertársait, [majd pedig megöli őket]. – וְאִמְרָה תוֹרַה – A Tóra [ezért] úgy dönt: – וְיָמוֹת זָכָאֵי – Haljon meg [inkább] ártatlanságában, – וְאַל יָמוֹת חַיֵּב – mintsem bűnöktől terhesen.

וְכִי יְהִי־בְּאִישׁ חֲטָא מִשְׁפָּט מִנְתַּ וְהוֹמַת, וְתִלִּית אֹתוֹ עַל עֵץ. (דברים כא, כב)

És ha valakin halálbüntetéssel járó bűn lesz, és kivégzik, akaszd fel holttestét egy fára. (5Mózes 21:22.)

וְתִלִּית אֹתוֹ עַל עֵץ – **...akaszd fel holttestét egy fára.** [Melyik kivégzési mód után kell felakasztani?] – רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ – Bölcseink úgy tanítják: – כָּל – mert írva van [a következő mondatban]: – כִּי קָלַלְתָּ אֱלֹהִים תְּלוּי – „Isten átka a felakasztott” [vagyis azért lett felakasztva, mert megátkozta Istent], – וְהַמְּבָרֵךְ ה' – és aki megátkozza Istent, – בְּסִקְלָה – azt meg kell kövezni. [11] [Ebből következtethetünk egy általános szabályra, miszerint minden olyan bűnösnek, akit megköveznek, annak a holttestét utána fel is kell akasztani.]

לא תלין גבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי, ולא תטמא את אדמתך אשר יהיה אלהיך נתן לך גחלה. (דברים כא, כג)

Ne hagyd holttestét éjjelen át a fán, hanem temesd el őt aznap, mert Isten átka a felakasztott; és meg ne tisztátalanítsd földedet, amelyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked birtokul. (5Mózes 21:23.)

– וזולו של מלך הוא – **...mert Isten átka a felakasztott...** – כי קללת אלהים תלוי – Az Örökkévaló lenézése ez, – שאדם עשוי בדמות דיוקנו – mert az ember az Ő képére teremtett [12] – וישׂראל הם בְּנֵי – és a zsidók Isten gyermekei. [13] – וְהָיוּ דוּמִים זֶה לָזֶה – akik hasonlóan egymásra, – וְאֶחָד – és az egyikből király lett, – וְנִתְּלָה – és felakasztották. – וְנִתְּלָה – a másik pedig rablásra adta a fejét – וְנִתְּלָה – a királyt akasztották fel! – וְנִתְּלָה – azt mondja: – וְנִתְּלָה – Minden átok a Szentírásban – וְנִתְּלָה – lekicsinylésre és lenézésre vonatkozik, – וְנִתְּלָה – ahogy írva van: [14] – וְנִתְּלָה – „Ő átkozott engem egy kifejezett sértéssel”.

לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך ונתעלמת מהם, הקם תקים עמו. (דברים כב, ד)

Ne nézd testvéred szamarát, vagy ökrét, amint leroskad az úton, és ne fordulj el tőlük; segíts vele fölemelni azt. (5Mózes 22:4.)

– וזו טעינה – Ez a málházásra vonatkozik, – וְנִתְּלָה – ami leesett róla (az állat hátáról). [15]

– וְנִתְּלָה – Az [állat] tulajdonosával. – וְנִתְּלָה – Am ha az (vagyis a tulajdonos) odébb sétált és leült – וְנִתְּלָה – és azt mondta az illetőnek: – וְנִתְּלָה – „Mivel parancs kötelez, [hogy segíts málházni,] – וְנִתְּלָה – málházz, ha akarsz,” – וְנִתְּלָה – [akkor az] fel van mentve a kötelezettség alól.

שֶׁלֶחַ תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ, לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהֶאֱרַכְתָּ יָמִים. (דברים כב, ז)

El kell bocsátanod az anyát, és csak ezután veheted el a fiókat magadnak; azért, hogy jó dolgod legyen és hosszú életű légy. (5Mózes 22:7.)

– וְנִתְּלָה – Ha egy ilyen könnyű parancsolat [megtartásáról], – וְנִתְּלָה – ami nem jár vagyonszétessel, – וְנִתְּלָה – azt mondja a Tóra: – וְנִתְּלָה – „azért, hogy jó dolgod legyen – וְנִתְּלָה – és hosszú életű légy”, – וְנִתְּלָה – meg fogod kapni a jutalmat a nehezebb parancsolatok megtartásáért.

כִּי תִבְנֶה בַּיִת קֹדֶשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֵה לְגַגְּךָ, וְלֹא תִשִּׂים דְּמַיִם בְּבֵיתֶךָ כִּי יִפֹּל הַזָּפֶל מִמְּנוֹ. (דברים כב, ח)
Ha új házat építesz, készíts korlátot háztetődre, hogy ne hozz vérbűnt házadra, ha valaki leesik róla. (5Mózes 22:8.)

Ha – אם קִיַּמְתָּ מִצְוֹת שְׁלוֹם הַקֶּן – **Ha új házat építesz...** – כִּי תִבְנֶה בַּיִת קֹדֶשׁ – teljesítetted [az előző mondatban leírt] parancsolatát az anyamadár elküldésére, – וְתִקַּמְתָּ מִצְוֹת – a végén új házat építhetsz – וְשִׁמְצָנָה גֹרְרֶת – és teljesítheted a korlátkészítés parancsolatát is, – וְתִגִּיעַ לְכָרֶם וְשָׂדֵה – mert az egyik jótett a másikat hozza maga után, – וְלִבְגָדִים נְאִים – majd a szép ruhákhoz. [16] – לָכֵן גָּסְמְכוּ פְּרִשְׁיֹת הַלָּלוּ – [17] – Ezért vannak egymás után írva ezek a törvények.

לֹא תִלְבַּשׁ שְׁעִטָּנוֹ צֶמֶר וּפְשִׁתִּים יַחְדָּו. (דברים כב, יא)
Ne öltösz fel kevert szövésű ruhát, gyapjút és lent együtt. (5Mózes 22:11.)

Ez a szó – לְשׁוֹן עָרוֹב – **...kevert szövésű ruhát (sáátnéz)...** – שְׁעִטָּנוֹ (sáátnéz) azt jelenti: „keverék.” – וְרִבּוֹתֵינוּ פָּרְשׁוּ – Bölcseink ezt [a kifejezést egy mozaikszóként] így magyarázzák: – שׁוּעַ – kártolt (*suá*), – וְטוּי – fonott (*távuj*) – וְנוּז – és szótt (*nuz*). [A „sáátnéz” szó e három szó kezdőbetűiből illetve betűcsoportjaiból lett összevonva.] [18]

גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה לָּךְ, עַל אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתֶךָ אֲשֶׁר תִּכְסֶה בָּהֶן. (דברים כב, יב)
Rojtokat készíts magadnak ruhádnak négy szögletére, amellyel betakarod magad. (5Mózes 22:12.)

מֵגַּם אִם מִן הַכִּלְאִים – אַף מִן הַכִּלְאִים – **Rojtokat készíts magadnak...** – מֵגַּם אִם [amúgy tiltott] „*kilájim*” [gyapjú és len keveréke] keverékből is; – לָכֵן – וְעַתָּה וְאֶקְרַב אֵלֶיךָ וְלֹא מִצְאָתִי לָּךְ בְּתוֹלִים. (דברים כב, יג-יד)
– ezért vannak egymás után írva [ezek a törvények].

כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה, וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ. וְשָׁם לָהּ עֲלִילַת דְּבָרִים וְהוֹצֵא עָלֶיהָ שֵׁם רָע, וְאָמַר אֵת הָאִשָּׁה הַזֹּאת לְקַחְתִּי וְאֶקְרַב אֵלֶיהָ וְלֹא מִצְאָתִי לָּהּ בְּתוֹלִים. (דברים כב, יג-יד)
Ha valaki feleséget vesz, és hozzá megy, és azután meggyűlöli, és reáfog szégyenletes dolgokat, rossz hírt terjeszt róla, és azt mondja: ezt az asszonyt elvettem, közeledtem hozzá, és nem találtam nála szüzességet... (5Mózes 22:13-14.)

– סוּפוֹ – **...és hozzá megy, és azután meggyűlöli...** – וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ – [akkor] a vége az lesz, hogy – וְשָׁם לָהּ עֲלִילַת דְּבָרִים – **...reáfog szégyenletes dolgokat...** – עֲבָרָה גֹרְרֶת עֲבָרָה – Egyik törvényszegés szüli a másikat. – עָבַר – Megszegte a „Ne gyűlöld [testvéredet szívedben]” [parancsát], [19] – סוּפוֹ – [így] a végén eljut odáig, – לְבֹא לְיַדֵּי הָרָע – hogy rosszindulatúan rágalmozson.

את האשה הזאת – ezt az asszonyt... [Az „ezt” mutató névmás jelzi, hogy az asszony jelen van.] – מכאן – Ebből következtetünk arra, – שאין אומר דבר – hogy [egy peres félről] nem lehet kijelentéseket tenni, – אלא בפני בעל דין – kivéve a másik peres fél jelenlétében.

ולקח אבי הנער ואמה, והוציאו את בתולי הנער אל זקני העיר השערה. (דברים כב, טו)

Akkor a leánynak apja és anyja vegye és mutassa elő a leány szüzességének jeleit a város vénei előtt, a város kapujában. (5Mózes 22:15.)

– מי שגדלו גדולים הרעים – **...a leánynak apja és anyja...** – אבי הנערה ואמה – Akik táplálták a romlott sarjat, – יתבזו עליה – azoknak kell a megaláztatást is viselni miatta.

והוציאו את הנער אל פתח בית אביה וסקלוה אנושי עירה באבנים ומתה כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה, ובערת הרע מקרבך. (דברים כב, כא)

Akkor vezessék ki a leányt atyja házához, és városának férfi lakosai kövezzék meg kövekkel, hogy meghaljon, mert aljasságot követett el Izráelben, paráználkodva atyja házában. Így pusztítsd ki a rosszat körödből. (5Mózes 22:21.)

– ראו גדולים שגדלתם – **...atyja házához...** – אל פתח בית אביה – Nézd csak a sarjat, akit neveltél!

– במעמד כל אנשי עירה – **...városának férfi lakosai...** – אנשי עירה – Várososa összes lakosának jelenlétében.[20]

– כמו – Mintha az állna a szövegben, hogy – „atyja házában” – בבית אביה – **...paráználkodva atyja házához...** – לזנות בית אביה

ולנער לא מעשה דבר אין לנער חטא מנת, כי פאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה. (דברים כב, כו)

De a leánynak ne tégy semmit, nincs a leánynak halálos bűne, mert amint valaki felebarátjára támad és meggyilkolja, épp olyan ez a dolog. (5Mózes 22:26.)

לפי פשוטו – **...mert amint valaki felebarátjára támad...** – כי פאשר יקום וגו' – כי אנוסה היא – Az egyszerű értelmezés szerint ez a jelentése: – **...mert amint valaki felebarátjára támad és meggyilkolja, épp olyan ez a dolog.** – és [a férfi] erőszakkal támadt rá, – כָּאֵדָם – hasonlóan egy olyan emberhez, – העומד על חברו – aki rátámad felebarátjára, – להרגו – hogy megölje őt.” – ורבותינו דרשו בו – Ez jött, hogy tanítson, – ונמצא למד וכו' – s a végén róla tanultunk, stb.”[21]

לא תתעב אדמי כי אחיך הוא, לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו. (דברים כג, ח)

Ne vesd meg az edomit, mert testvéred ő; ne vesd meg az egyiptomit, mert jövevény voltál országában. (5Mózes 23:8.)

Ne vesd meg az edomit... – לגמרי – teljesen, [azáltal, hogy két generációnál tovább tartózkodsz a vele való házasságkötéstől,] – לא תתעב אדמי – noha helyénvaló lenne részedről, megvetni őt, – שיצא בחרב לקראתך – mivel karddal ment ellened.[22]

...ne vesd meg az egyiptomit... – מכל וכל – Teljesen, [több mint két generáción át,] – אף על פי שזרקו זכוריהם לניאור – noha fiúgyermekedet behajították a folyóba.[23] – מה טעם – Miért hát? – שקיו – Mert vendégül láttak benneteket – בשעת הדחק – az ínséges időben.[24] – לפיכך – Ezért:

בנים אשר יולדו להם דור שלישי, יבא להם בקהל יהוה. (דברים כג, ט)

Gyermekeik, akik születnek nekik, a harmadik nemzedék, jussanak be az Örökkévaló gyülekezetébe. (5Mózes 23:9.)

Gyermekeik, akik születnek nekik, a harmadik nemzedék... – ושאר האמות – Más népek, mindazonáltal, – מתרים – rögtön bejuthatnak. [Azaz nem kell várakozniuk több nemzedéken át, ha betérnek, és akarnak házasodni.] – היא למדת – Ebből azt tanuljuk, – שהמחטיא לאדם – hogy aki egy embert bűn elkövetésére indít, – קשה לו מן ההורגו – az rosszabb, mintha meggyilkolná. – שההורגו – Mert aki meggyilkolja, – הורגו בעולם הזה – az ebben a világban gyilkolja meg, – מוציא מן העולם הזה – kitesztja őt – והמחטיאו – míg az, aki bűnre bírja, – ומן העולם הבא – és az Eljövendő Világból is. – לפיכך אדם – Ezért Edomot, – לא נתעב – aki karddal ment ellenük, – nem szabad megvetni. – וכן מצרים שטבעום – Ugyanígy Egyiptomot [sem], aki [vízbe] fojtotta őket. – ואלו – Ám ezek (Ámon és Moáv), – שהחטיאום – akik bűnbe vitték őket, [amikor Bileám tanácsára lányakkal csábították el őket],[25] – נתעבו – megvetésre méltók.

כי תצא מחנה על איבך, ונשמרת מפל דבר רע. (דברים כג, י)

Midón táborba vonulsz ellenségeid ellen, tartózkodjál minden rút dologtól. (5Mózes 23:10.)

Midón... vonulsz..., tartózkodjál... – מישטן מקטרג – Mivel a Sátán vádat emel – בשעת הסכנה – veszély idején. [A Tóra ezért figyelmeztet külön óvatosságra háború idején, jóllehet a „rút dolgoktól” való tartózkodás minden időre vonatkozik.]

לא תסגיר עֶבֶד אֶל אֲדֹנָיו, אֲשֶׁר יִנְצַל אֵלָיךָ מֵעַם אֲדֹנָיו. (דברים כג, טז)

Ne szolgáltsd ki urának a szolgát, aki hozzád menekül ura elől. (5Mózes 23:16.)

לא תסגיר עֶבֶד – Ne szolgáltsd ki urának a szolgát... – כְּתִרְגוּמוֹ – [Ezt úgy kell érteni,] ahogyan Onkelosz fordítja: [„A nem-zsidók szolgája.” Egy nem nem-zsidó tulajdonában lévő zsidó rabszolga.] – דָּבָר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – אֶפְלוּ עֶבֶד כְּנַעֲנֵי שֶׁל יִשְׂרָאֵל – Még egy zsidó tulajdonban lévő nem-zsidó szolgát sem, – שֶׁבָרַח מִחוּצָה לְאֶרֶץ – aki az országon kívülről menekült – לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – Erec Jisráélbe.

לא תביא אֶתְנֶן זֹנָה וּמִחִיר כָּלֵב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל נָדָר, כִּי תוֹעֵבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם שְׂגִיָּהִם. (דברים כג, טז)

Ne vidd be parázna nő jutalmát és ebnek árát az Örökkévaló, a te Istened házába semmiféle fogadalmi adományul, mert az Örökkévaló, a te Istened utálata mind a kettő. (5Mózes 23:19.)

אֶתְנֶן זֹנָה – ...parázna nő jutalmát... – נָתַן לָהּ טָלָהּ – [Ha] egy bárányt adott [a nőnek] – בְּאֶתְנֶנָּה – fizetségül, – פָּסוּל לְהִקְרִבָּה – az [a bárány] áldozati felajánlásként alkalmatlan.

וּמִחִיר כָּלֵב – ...és ebnek árát... – הִחֲלִיף שֶׁהָ בְּכָלֵב – Ha juhot cserélt egy kutyáért.

גַּם שְׂגִיָּהִם – ...mind a kettő. – לְרִבּוֹת – [Ez a látszólag felesleges „mind” utal – שְׂגִיָּהִם – az [előbbieket] „alakváltozataira,” – כְּגוֹן – mint például – חֲטִיִּים – a lisztte őrlött búzamazagra, [amivel a parázna nőt fizették ki. Az ebből a búzából őrlött lisztből sem lehet mincha áldozati felajánlást tenni].

לא תשיף לאַחֲרֶיךָ נֶשֶׁף כֶּסֶף נֶשֶׁף אֶכֶל, נֶשֶׁף כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יִשְׁפָּךְ. (דברים כג, כ)

Ne fizettedél kamatot testvéreddel, kamatot pénzben, kamatot eledelben, kamatot bármiben, amit kamatul vesznek. (5Mózes 23:20.)

אֲזַהֲרָה לְלִנְיָהּ – Ne fizettedél kamatot... – Ez megtiltja a kölcsönkérőnek, – וְשֵׁלָא יִתֵּן רִבִּית לְמַלְוָה – hogy kamatot fizessen a kölcsönadónak. – וְאַחֵר כִּף אֲזַהֲרָה לְמַלְוָה – Ezen kívül pedig szól a kölcsönadóra vonatkozó tilalom: [26] – בְּנֶשֶׁף – „Ne kölcsönözz neki pénzt kamatra!”

כִּי תבֹּא בְּכַרְם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנֹפֶשֶׁף שֶׁבְּעֵדָה, וְאֵל כְּלִיָּךְ לֹא תִתֵּן. (דברים כג, כה)

Midőn bemégy felebarátod szőlőjébe, ehetsz szőlőt kedved szerint, jóllakásig, de edényedbe ne rakj. (5Mózes 23:25.)

בפועל הכתוב – **Midón bemégy felebarátod szőlőjébe...** – כי תבא בכרם רעהו – A Szentírás itt egy munkásra utal.

כַּמָּה שְׂתַרְצָה – **...kedved szerint...** – כַּמָּה שְׂתַרְצָה – Amennyit csak kívánsz.

שְׁבַעְדָּה – **...jóllakásig...** – וְלֹא אֶכִּילָה גֶסֶה – De ne zabáld tele magad!

מִכָּאן – **...de edényedbe ne rakj.** – מִכָּאן – Ebből következtetünk, – שְׁלֹא דִבְרָה תוֹרָה אֵלָא בְּשַׁעַת הַבְּצִיר – hogy a Tóra csupán a szüret idejére utal, – a לְקַלּוֹ שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת – arra az időre, amikor [szőlőt] szedsz – אֲבָל אִם בָּא – Ám ha a munkás azért megy be [a szőlőbe], – לְעֵדוּר וּלְקִשְׁקֵשׁ – hogy szántson, vagy kapáljon, – אֵינּוּ אוֹכֵל – akkor nem lehet [a termésből].

כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָעֻלָּה, וְהָיָה אִם לֹא תִמְצָא חֵן בְּעֵינָיו כִּי מִצָּא בָּהּ עֲרוּת דְּבָר וְכַתּוּב לָהּ סֵפֶר פְּרִיַתָּת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְחָהּ מִבֵּיתוֹ. (דברים כד, א)

Ha valaki elvesz egy nőt, és feleségévé teszi, akkor lesz, hogyha nem talál többé kegyet szemében, mert talált rajta valami helytelen dolgot, és válólevelet ír neki, kezébe adja, és elküldi házából. (5Mózes 24:1.)

...mert talált rajta valami helytelen dolgot... [A helytelen dolog valamiféle erkölcstelenségre utal.] – מִצָּוָה עָלָיו לְגַרְשָׁה – A férfinak [ilyen esetben] kötelessége [minél gyorsabban] elválni az asszonytól, – שְׁלֹא תִמְצָא חֵן בְּעֵינָיו – nehogy az [újra] kegyet találjon a szemében [és esetleg nem válna el tőle.]

כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בְּצִבָּא וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל דְּבָר, נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשִׁמַּח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח. (דברים כד, ה)

Midón valaki új feleséget vesz, ne vonuljon hadba, és ne essen rája semmi teher, szabad legyen háza számára egy évig, hogy örvendeztesse feleségét, akit elvett. (5Mózes 24:5.)

אִשָּׁה חֲדָשָׁה – **...új feleséget...** – וְשֵׂהִיא חֲדָשָׁה לוֹ – Olyan, aki [nem kifejezetten „hajadon”, csupán] számára új, – וְאֶפְלוּ אֶלְמָנָה – még ha a nő özvegy is. – פָּרֵט – Ez nem vonatkozik arra, – לְמַחְזִיר גְּרוּשָׁתוֹ – aki újra elveszi a korábban már elválasztott feleségét.

לְכָל – **...ne essen rája...** – דְּבַר הַצָּבָא – a hadkötelességből – וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו – [még olyan sem,] ami a hadsereg számára nyújtott szolgáltatás: – לֹא לְסַפֵּק מִים וּמַזוּן – [Például] nem kell vizet és élelmet szállítania – וְלֹא לְתַקֵּן דְּרָכִים – vagy utakat javítania. – אֲבָל הַחַוְנָרִים מְעוֹרְכֵי הַמְּלָחָמָה – Mindazonáltal azok, akik [azon az alapon] térnek vissza alakulataiktól, – עַל פִּי כֹהֵן – amit a kohén kihirdetett, [27] – כִּגוֹן – vagyis például az, – בָּנָה בַּיִת וְלֹא תָנְכוּ – aki új otthont épített, de még nem avatta fel, – וְאוֹ אִרְשׁ אִשָּׁה וְלֹא לָקַחָהּ – vagy eljegyzett egy nőt, de még nem vette feleségül, – מִסְפִּיקִין מִים וּמַזוּן – [ők kötelesek] vizet és élelmet szállítani – וּמְתַקְנִין אֶת הַדְּרָכִים – és utakat javítani.

יהיה לביתו – **...szabad legyen háza számára...** – אף בשביל ביתו – Akár a háza számára is. – אם בנה בית ונתנו – Ha épített egy házat, és felavatta – ואם נטע – vagy szőlőt ültetett, és már kiváltotta [a kötelezettség alól, mely szerint a negyedik év termését Jeruzsálembé kell vinni, és ott kell elfogyasztani],[28] – אינו זז מביתו – nem kell elhagynia otthonát [egy évig] – בשביל צרכי המלחמה – a háborús erőfeszítések miatt [azaz konkrétan a harcok miatt].

יהיה – **...háza számára...** – זה ביתו – Ez [felavatott] otthonára vonatkozik.
יהיה – **...legyen...** – לרבות את כרמו – Ez kiterjeszti [a felmentést megváltott] szőlőjére is.

ישמח – **...örvendeztesse (vöszimách)...** – ישמח את אשתו – Tegye boldoggá feleségét. – ותרגומו – Onkelosz is fordítja: – ויחדדי ית אמתיה – „...örvendeztesse feleségét.” – והמתרגם – Aki azonban úgy fordítja, – ויחדדי עם אמתיה – hogy: „örvendezzen feleségével,” – טועה הוא – az tévedésben van, – שאין זה תרגום – mert ez nem a „vöszimách” [piél („intenzív cselekvést” kifejező) igealak] fordítása, – אלא של ושמח – hanem a „vöszámách”-é [kál vagy páál („sima, egyszerű cselekvést” kifejező) igealak].

זכור את אשר עשה ה' אליהי למרים, בדרך בצאתכם ממצרים. (דברים כד, ט)

Emlékezz arra, mit tett az Örökkévaló, a te Istened Mirijámmal az úton, amikor kivonultatok Egyiptomból. (5Mózes 24:9.)

זכור את אשר עשה ה' אליהי למרים – **Emlékezz arra, mit tett az Örökkévaló, a te Istened Mirijámmal...** [Mi a kapcsolat e között és az előző vers között?]-
אם באת להזהר – Ha vigyázni akarsz arra, – שלא תלקה בצרעת – hogy ne legyél poklos, – אל תספר לשון הרע – ne mondj *lason hára*-t (rágalmazást a másik ember háta mögött), – זכור – emlékezz arra, – שדברה באחיה – amikor testvérét [Mózes] rágalmazta – ולקחה בנגעים – és ezért poklos lett.[29]

ביוםו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו, ולא יקרא עליך אל יהוה והיה בך חטא. (דברים כד, טו)

Aznap add meg bérét, és ne menjen le fölötte a nap, mert szegény ő, és az után vágyódik lelke; nehogy ellened kiáltson az Örökkévalóhoz, és vétek lenne rajtad. (5Mózes 24:15.)

אל השכר הנה – **...és az után vágyódik lelke...** – A fizetség érdekében – הוא נושא את נפשו למות – [akár] halálos veszélynek is kiteszi magát: – עלה בכבש – felmászik egy magas falra – ונתלה באילן – vagy egy fa ágáról függeszkedik. [Például ha kőműves, vagy szüretelő munkát végez.]

– **...és vétek lenne rajtad.** – מקל מקום – Mindenképp [még ha nem kiált is ellened], – אלא שממהרין לפרע – ám a büntetés gyorsabban eléri [a fizetéssel késlekedőt], – על ידי הקורא – ha panaszkodik a munkás.

לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, איש בקטאו יומתו. (דברים כד, טז)

Ne ölessenek meg az atyák a gyermekek miatt, és a gyermekek ne ölessenek meg az atyák miatt; minden férfi a maga vétke miatt ölessék meg. (5Mózes 24:16.)

Ne ölessenek meg az atyák a gyermekek miatt... – [Azaz] a fiak tanúságtétele alapján. – ואם תאמר בעון – Vagy netán a fiak bűnei miatt? – אַרְרָא [a vers folytatásában] már írva van az is, hogy – „minden férfi a maga vétke miatt ölessék meg”. – אִם אֵלֶּיךָ אֵלֶּיךָ – Ám az, aki [még] nem [felnőtt] férfi, – מֵת בְּעוֹן אָבִיו – meghalhat az atyja bűne miatt. – וְהַקְטָנִים מֵתִים בְּעוֹן אָבוֹתָם – A kiskorúak meghalhatnak atyáik bűnei miatt, – עֲלֵיךָ שְׁמַיִם – Égi rendelés alapján.

כִּי תִקְצֹר קִצְרֵיךָ בְּשָׂדֶךָ וְשָׂכַחְתָּ עֹמֵר בְּשָׂדֶךָ לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לְגַר לִיתוֹם וְלֹא לְמִנְהַ יְהִיָּה, לְמַעַן יִבְרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֶיךָ. (דברים כד, יט)

Midón learatod aratásodat a meződön, és ottfelejtesz egy kévét a mezőn, ne térj vissza, hogy elidd; a jövevényé, az árváé és az özvegyé legyen, azért hogy megáldjon téged az Örökkévaló, a te Istened kezéd minden munkájában. (5Mózes 24:19.)

...és ottfelejtesz egy kévét... – וְלֹא גְדִישׁ – De nem egy egész halom [kévét]. – מִכֶּאֱן אָמְרוּ – Ebből vezetjük le, – עֹמֵר שְׂיֵשׁ בּוֹ סְאִתִּים – hogy ha van egy két szeá-nyi [30] [gabonát] tartalmazó kéve, – וְשָׂכַחוּ – amelyet ottfelejtettek, – אֵינּוּ שְׂכָחָה – arra nem érvényes az „ottfelejtés” törvénye.

...a mezőn... – לְרִבּוֹת – Ez [a szó azért ismétlődik, mert] utal – שְׂכָחָה – azokra az ottfelejtett álló gabonaszálakra, – מִלְקַצְוֹר – שְׂשָׁכַח מִקְצָתָהּ – amelyek egy részét [kevesebb, mint kétszeá-nyit] elfelejtettek learatni.

...ne térj vissza, hogy elidd... – מִכֶּאֱן אָמְרוּ – Innét vezetjük le, – לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ – שְׂשָׁלַחְתְּרֵי שְׂכָחָה – hogy ami mögötte van, arra érvényes az „ottfelejtés” törvénye, – שְׂלַפְנָיו אֵינּוּ שְׂכָחָה – ami azonban előtte van, arra nem érvényes az „ottfelejtés” törvénye, – מִיַּעַן אֵינּוּ בָּבֵל תָּשׁוּב – mivel arra nem vonatkozhat a „ne térj vissza”.

...azért, hogy megáldjon téged az Örökkévaló... – וְאֵף עַל פִּי – Noha úgy került a [szegény] birtokába, – שְׁלֹא בְּמַתְכּוֹן – hogy [a gazdának] nem volt szándékában. – קַל וְחֹמֶר – Mennyivel inkább [megáldja az Örökkévaló azt a gazdát], – לְעוֹשֵׂה בְּמַתְכּוֹן – aki tudatosan cselekszik. – אֲמֹר מַעֲתָהּ – Ezek után elmondható [az is], – וְנִפְלְהָ סֵלַע מִיָּדוֹ – hogy ha elejtett egyszela érmét – וּמִצָּאָה עָנִי – és azt megtalálta egy nincstelen, – וְנִתְפָּרַס בָּהּ – aki abból élelmet vett magának, – הָרִי הוּא מִתְבָּרַךְ – az illető, [aki elejtette a pénzérmét] áldott érte.

פי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום, והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע. (דברים כה, א)

Ha per van emberek között és odalépnek a törvény elé, hogy ítéljenek köztük és fölmentik az igazságot és elítélik a bűnöst. (5Mózes 25:1.)

להיות נגשים אל המשפט – Végül bizonyosan – סופם – **Ha per van...** – פי יהיה ריב – felkeresik a bíróságot. [Olyannyira elmérgesedik majd a vita, hogy csak a bíróság lesz képes megoldást találni rá.] – אמור מעתה – Ez alapján elmondható, – מתוך מריבה – Ez alapján elmondható, – און שלום יוצא – hogy békeség nem születik – veszekedésből. – מי גרם ללוט – Mi volt az oka, hogy Lót – לפרוש מן הצדיק – Elmondható, – הוי אומר – [31] – elvált a *cádik*-tól [Ábrahámától]? [31] – זו מריבה – Elmondható, – הוי אומר – [32] – **...és elítélik a bűnöst.** – Netán – יכול כל המתחייבין בדין לוקין – Netán mindenkire, akit bűnösnek találnak a bíróságon, korbácsolás vár? – ומי הוה הלוקה – Akkor hát ki érdemel korbácsolást? – למוד מן הענין – Lásd meg a kontextusból: [34] – לאו שלא נתק – „Ne kösd be az ökör száját, mikor nyomtat”: – תחסום שור בדישו – לאו שלא נתק – [Olyan esetekben, mint itt, amikor] egy tiltó parancsolat nem javítható ki egy tevőleges parancsolat által. [35]

ארכעים נכנו לא יסוף, פן יסוף להפתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיד לעיניו. (דברים כה, ג)

Negyven ütést verethet reá, nem többet, nehogy, ha ezen felül többet veretne rá sok ütéssel, ezáltal megbecstelenítve lenne testvéred a te szemed előtt. (5Mózes 25:3.)

ארכעים נכנו לא יסוף, פן יסוף להפתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיד לעיניו. (דברים כה, ג)

ארכעים נכנו לא יסוף, פן יסוף להפתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיד לעיניו. (דברים כה, ג)

ארכעים נכנו לא יסוף, פן יסוף להפתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיד לעיניו. (דברים כה, ג)

ארכעים נכנו לא יסוף, פן יסוף להפתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיד לעיניו. (דברים כה, ג)

Ha testvérek együtt laknak, és meghal egyik közülük, és nincs fia, ne menjen a halottnak felesége ki a házból idegen férfihoz; sógora menjen hozzá, és vegye el magának feleségül, sógorházasságban vegye el. (5Mózes 25:5.)

שְׁהִיְתָה לָהֶם לְשִׁיבָה אַחַת – **Ha testvérek együtt laknak...** – כִּי יֵשְׁבוּ אִחִים יַחְדָּו – פָּרַט לְאַשְׁתֵּי אָחָיו – Azaz, hogy egy időben éltek ezen a világon. – Ez kizárja egy olyan báty feleségét, – וְשֵׁלָא הָיָה בְּעוֹלָמוֹ – aki nem élt vele egy világban. [Azaz meghalt, mielőtt még az öccse megszületett volna. Az ilyen esetben ugyanis a sógorházasság kötelezettsége nem érvényes.]

יַחְדָּו – **...együtt...** – הַמְיוֹחָדִים בְּנִחְלָה – [Ez olyan testvérekre vonatkozik,] akiket összeköt az örökség. – [Vagyis] פָּרַט לְאַחָיו מִן הָאֵם – nem vonatkozik az anyai ági testvérekre.

וְיֵבֶן אֵין לוֹ – **...és nincs (éjn) fia...** [A „nincs” jelentésű „éjn”-t néha írják י (jod) nélkül, mint [36]: מֵאָן. Amikor egy betű látszólag felesleges, mindig rejtett értelmet, rejtett utalást tartalmaz. Ez esetben ez a „felesleges” י a helyzet alaposabb megvizsgálására utal.] – עֵינֵי עָלָיו – Vizsgáld csak meg jobban: – בֶּן אִוּ בֵּת – [hátha mégis akad] egy fia vagy lánya, – אוּ בֶּן הַבֵּת אוּ בֵּת הַבֶּן – vagy fia fia vagy lánya – אוּ בֶּן הַבֵּת אוּ בֵּת הַבֵּת – vagy lánya fia vagy lánya, [akik ugyancsak mentesítik az özvegyet a sógorházasság kötelezettsége alól].

וְקָרְאוּ לוֹ זִקְנֵי עִירוֹ וְדִבְרוּ אֵלָיו, וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפְצָתִי לְקַחְתָּהּ. (דברים כה, ח)

Erre hívják magukhoz városának vénei, és szóljanak hozzá; és ha ő állhatatosan azt mondja: nem akarom elvenni, (5Mózes 25:8.)

וְעָמַד – **...és ha ő állhatatosan...** – בְּעֵמִידָה – [Vagyis úgy kell megtennie kijelentését,] hogy közben áll.

וְאָמַר – **...azt mondja...** – בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ – A szent nyelven. [37] – וְאָמַר – Amiképpen ő (az özvegynek) is – דְּבַרְיָהּ בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ – a szent nyelven kell szólnia.

וְקָצְתָה אֶת כַּפָּה, לֹא תַחֹס עֵינֶיךָ. (דברים כה, יב)

Akkor vágd le kezét, ne sajnálja őt szemed. (5Mózes 25:12.)

וְקָצְתָה אֶת כַּפָּה – **Akkor vágd le kezét...** – מִמּוֹן דְּמֵי בְּשֹׁתוֹ – [azáltal, hogy] pénzben [megfizetteted vele a férfi] megaláztatásának árát, – הַכֹּל לְפִי – amely annak mértékében változik, hogy ki a megalázó – הַמְבִיֵּשׁ – és ki a megalázott. – אוּ אֵינוּ אֶלָּא יָדָה מִמֶּשׁ – Vagy [a vers] talán [mégis] szó szerint az asszony kezére utal? – [Nem, mert] וְאָמַר כֹּאן לֹא תַחֹס – itt az áll: „ne sajnálja őt szemed,” – וְנִאֲמַר לְהֵלֵן – máshol pedig [szintén] az áll – בְּעֵדִים זֹמְמִין – a hamis tanúkra vonatkozóan, [38] hogy – אוּ אֵינוּ אֶלָּא יָדָה מִמֶּשׁ – Amiképpen ott az utalás pénzbeli fizetségre történik, – אוּ אֵינוּ אֶלָּא יָדָה מִמֶּשׁ – úgy itt is pénzbeli fizetségre történik az utalás.

אֲשֶׁר קָרָה בְּדַרְךָ וַיִּזְנוּב בְּךָ כָּל הַנְּחָשָׁלִים אֲחֵרֶיךָ וְאַתָּה עָנִיף וַיִּגַע, וְלֹא נָרָא אֱלֹהִים. (דברים כה, יח)
...hogyan beléd akadt az úton és levágta közüled mindazokat, akik gyengülten elmaradtak mögötted, midőn te bágyadt és fáradt voltál, és ő nem félté Istent. (5Mózes 25:18.)

Ez – לשון מקרה – **...hogyan beléd akadt (korchá) az úton...** – אשר קרה בדרך – Ez egy véletlenszerű dologra (*mikre*) utal.

– דבר אחר – Egy másik [szóhasználatosságból következő] magyarázat: – שָׁהִיָּה מִטְמָאָן – לשון קרי וטמאה – mert [Amalék] bemocskolta őket (Izrael fiait) – בְּמִשְׁכָּב זָכוּר – homoszexuális érintkezések által.

– דבר אחר – Egy másik magyarázat: – לשון קור וחום – ez a „hidegre (*kor*) és forróságra” utal. – [Amalék] – צָנְנָךְ – lehűtött téged, – וְהִפְשִׁיךָ – és langyossá tette – מְרִיתִיחֶךָ – forrongó hevedet. – וְיָדָהּ – Ugyanis az összes nép félt háborút indítani ellened, – וְהִתְחִיל – mígó (Amalék) el nem kezdte [a veled való háborúskodást], – וְהָרָאָה מְקוֹם – mutatva az utat mások számára. – מְשַׁל לְאִמְבִּטֵי רוּתָחָה – Ez hasonló annak a tűzforró fürdőnek [az esetéhez], – וְאֵין כָּל בְּרִיָּה יְכוּלָה לִירֵד בְּתוֹכָהּ – amelybe senki emberfia nem volt képes beleereszkedni. – בָּא בּוֹן בְּלִיעַל – אָף עַל פִּי שְׁנִנְכָה – Erre jött egy gazfickó, – קִפֵּץ וַיִּרֵד לְתוֹכָהּ – és beleugrott. – אָחָד – Noha [ő maga] leforrázta magát, – [mégis] – הִקְרָה אוֹתָהּ בְּפִנֵּי אֲחֵרִים – lehűtötte a vizet mások számára.

...levágta (vájzánév) közüled... [Mivel az Írás itt nem az általános „megölte” kifejezést, hanem a levágta (*vájzánév*) szót használja – amelynek a fark (*zánáv*) a gyöke, ezért ez magyarázatot igényel.] – [Azaz] csapást mért végedre: – חִוּתָּךְ מִלּוֹת – levágták a körülmetélt szerveket – מְעַלָּה – וְזוּרְק כְּלָפִי מְעַלָּה – és felhajigálták az ég felé. [Gúnyolódva az Éggel, mintha csak azt mondták volna: „Nesze, itt a parancsolat, amit a zsidóknak adtál! Hát megmentette őket?”]

...mindazokat, akik gyengülten elmaradtak mögötted... – חֲסְרֵי כֹחַ – Elgyengültek voltak – מְחַמַּת חֲטָאָם – bűneik miatt, – שָׁהִיָּה הָעָנָן פּוֹלְטוֹן – s ezért a felhő [amely óvón vonult felettük] kivetette őket [maga alól].

...midőn te bágyadt és fáradt voltál... – עָנִיף בְּצָמָא – Bágyadt a szomjúságtól, – דְּכָתִיב – amint írva van: [40] – „És szomjúságot szenvedett ott a nép vízre,” – וְכָתִיב אַחֲרָיו – később pedig ez áll: [41] – „Ekkor jött Amalék.”

...és fáradt... – בְּדַרְךָ – Az utazástól.

...és ő nem félté... – עָמְלָךְ – Amalék [nem félté] – אֱלֹהִים – Istent, – מְלַחֵרַע לְךָ – [ami megakadályozta volna abban,] hogy ártsd neked.

[1] 5Mózes 20:16. más méretű és formátum következik itt!!!

[2] 1Mózes 2:24.

[3] 15. vers.

[4] 18. vers.

[5] 5Mózes 9:7.

[6] A „vöjiszru” (megfenyítik) szóbeli figyelmeztetésre utal, mivel a vers így végződik: „nem hallgat reájuk.” De korbácsolást is jelent, mint lentebb, a fentebb 22:18-ban (lásd Rási kommentárja *uo.*). Rási hangsúlyozza, hogy a „megfenyítik őt”, már ami a korbácsolást illeti, a bírákra utal, nem a szülőkre.

[7] Ötven dinár (225 g) súlyával egyenértékű.

[8] Körülbelül 17,5 ml.

[9] 20. vers.

[10] *Példabeszédek* 23:20.

[11] Lásd 3Mózes 24:15–16.

[12] 1Mózes 1:26.

[13] 5Mózes 14:1.

[14] 1Királyok 2:8.

[15] Ugyanígy a szemlélőnek segítenie kell lemálházni az állatot, amely összeroskadt terhe alatt (2Mózes 23:5.).

[16] 5Mózes 22:9–10.

[17] *Uo.* 11.

[18] Lásd a 3Mózes 19:19-hez írt Rási-kommentárt.

[19] 3Mózes 19:17.

[20] Fentebb (17:7.) már szó volt róla, hogy a tanúknak kell az első köveket vetni az elítéltre. Ez abban az esetben is igaz, ha a tanúk nem ugyanabból a városból valók, mint az elítélt. A „városának férfi lakosai kövezzék meg kövekkel” tehát nem szó szerint értendő. Ez valójában tehát azt jelenti, hogy a város lakóinak mind jelen kell lenniük a kövezésnél.

[21] A vers a gyilkosság esetét használja a témájául szolgáló kieroszakolt házasságtörés esetének tisztázásához. Vagyis a vers egyszerű jelentése szerint a gyilkosság „jött, hogy tanítson” a házasságtörésről. Az összehasonlítás ugyanakkor magáról a gyilkosságról is tanít nekünk valamit. A következő versben olvasható „kiáltott az eljegyzett leány, de nem volt senki, aki segített volna rajta” arra tanít bennünket, hogy meg lehet menteni a lányt, még akár a támadója élete árán is. És amiképpen engedélyezett, hogy megmentjük a leányt a ráeroszakolt házasságtöréstől, még akár támadójának élete árán is, ha szükséges, ugyanígy az is engedélyezett, hogy megmentünk valakit a gyilkosságtól azáltal, hogy megöljük azt, aki őt meg akarja ölni. Így tehát a gyilkosság „jön, hogy tanítson, s a végén róla tanulunk.”

[22] 4Mózes 20:20.

[23] 2Mózes 1:22.

[24] Annak az éhínségnek az idején, amely Jákobot és gyermekeit rákényszerítette, hogy levándoroljanak Egyiptomba (1Mózes 45:11).

[25] 4Mózes 1-9. Lásd az 5Mózes 24:14-hez és a 31:16-hoz írt Rási-kommentárokat.

[26] 3Mózes 25:37.

[27] 5Mózes 20:1-9.

[28] Lásd 3Mózes 19:24. és Rási-kommentárt *uo.*

[29] 4Mózes 12.

[30] Mai mértékegységben kifejezve kb. 16,6 liter.

[31] 1Mózes 13:11.

[32] *Uo.* 7.

[33] 2. vers.

[34] 4. vers.

[35] Ez alól kivétel például az a parancsolat, amely tiltja, hogy az áldozati hús elfogyasztatlanul maradjon más napra, mivel az kapcsolódik egy tevőleges parancsolathoz, amely előírja az elfogyasztatlan hús elégetését. Így aztán az áldozati húst elfogyasztatlanul hagyó személy nem érdemel korbácsolást.

[36] 7. vers.

[37] Mivel a vers úgy kezdődik, hogy „Erre hívják magukhoz városának vénei és szóljanak hozzá,” azt várnánk, hogy úgy folytatódik: „és ő válaszol.” Mivel azonban „azt mondja” szerepel, ez arra utal, hogy itt nem spontán válaszról van szó, hanem egy afféle megszabott formulával való válaszadásról, nyilatkozatról, ebből arra következtetünk, hogy ezt a nyilatkozatot a szent nyelven, vagyis héberül kell megtenni.

[38] 5Mózes 19:19.

[39] 21. vers.

[40] 2Mózes 17:3.

[41] *Uo.* 8.